

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО “Я” МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗАСОБАМИ ОСОБИСТІСНО - ЗОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ В ПРАКТИЦІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

В статтє раскрываються возможности лично - ориентированного обучения в формировании профессионального “Я” будущего специалиста, обосновываются его специфические особенности и закономерности, учет которых при организации учебного процесса значительно повышает его результативность в подготовке педагогических кадров.

This article presents the possibilities of personality orientative teaching in formation of professional “I” of specialist to come. The author substantiates it’s specific character and appropriateness. The calculation of these features in teaching process considerably improves the effectiveness of preparing of pedagogical personnel.

Становлення особистості сучасного вчителя-професіонала – складний і тривалий процес, що вимагає системного аналізу його професійного образу, як у структурному, так і в динамічному аспекті.

Проблема підготовки вчителя, який відповідає соціальному замовленню, завжди була і сьогодні залишається однією з актуальних. І якщо нещодавно при її вирішенні пріоритет віддавався сукупності професійних знань, умінь та навичок, то сьогодні увагу вчених привертає цілісна система особистості майбутнього фахівця, при взаємодії структурних компонентів якої формується феномен педагогічної суб’єктності.

У зарубіжній та вітчизняній літературі особистість розглядається як система індивідуального функціонування, індивідуальних дій та вчинків, мотивів, поглядів і переконань. Ключовою відмінністю цієї системи є неповторність, індивідуальність. Д.Мануссон і Б.Тористед у якості системотворної ознаки особистісної системи, у будь-яких її проявах, розглядають самосприйняття, тобто уявлення людини про роль власного "Я" у професійних проявах і діях.

Процес становлення професійного "Я" не обмежується процесом професійного самовизначення, тобто формуванням схильностей людини до певної професійної діяльності, набором психологічних рис і характеристик, що забезпечують сумісність особистості з професійним середовищем. Результатом цього процесу повинне бути формування професійного образу особистості.

Орієнтація загальноосвітньої школи не на трансляцію знань, а на розвиток індивідуальності, формування творчої особистості учнів припускає пошук шляхів і засобів реалізації особистісно - зорієнтованого навчання у практиці вищого педагогічного навчального закладу. Основою цього навчання повинна стати Я - концепція, сукупність всіх уявлень індивіда про себе, сполучена з їх оцінкою. Я – концепцію розглядають як один з факторів успішності вузівського навчання (У.Буновер, М. І С. Бобра, Д.Кэндждл, Х.Уэле та ін.).

Відповідно до цієї концепції організація навчального процесу вищої школи повинна бути орієнтована на облік основних ознак педагогічної суб'єктності. До числа основних ознак, що характеризують професійну модель особистості сучасного фахівця, відносять:

- діяльну самосвідомість, тобто розуміння власної ініціативи як суб'єктної основи професійної діяльності (О.І.Пригожин);

- сукупність всіх уявлень індивіда про себе, тобто його переконання, погляди, оцінки та тенденції поведінки (Р.Бернс);

- відчуття власної компетентності, особистісної значущості та відчуття своєї моральної цінності (Р.Бернс);

- самоефективність, тобто сприйняття власного “Я” здатного до оволодіння ситуацією досягнення (А.Бандура).

Професійне “Я” формується на основі єдності соціального та психологічного “Я”. Соціальне “Я” припускає наявність у людини здатності до самовідносин, самоприйняття, етичних змістовних координат самосприйняття. Головне – чи вміє особистість співвідносити власне “Я” з етичними категоріями, чи уявляє, як його власне “Я” співвідноситься з іншими “Я”. Як співвідносяться групові й індивідуальні категорії в процесі самосприйняття, чи бачить студент себе, свою особистість значною мірою як унікальне та неповторне явище, чи як схоже на інших та залежне від групи.

У процесі навчання мають бути створені такі умови, в яких кожен студент сприймає себе як неповторну самодостатню сутність і як частину цілого (В.С.Асеев). Саме в єдності індивідуальних і групових елементів соціального “Я” можна досягти гармонії у становленні особистості. Порушення єдності структурних компонентів соціального “Я” негативно позначається на загальному професійному розвитку особистості, формуванні її професійного обліку. У випадку переваги індивідуальних рис соціального “Я” особистість озирається навколо і порівнює себе з окремими особистостями. У випадку переваги групових елементів у соціальному “Я” особистість розглядає соціальне оточення як набір “своїх” і “чужих”, а себе – як частину визначеної групи. У першому випадку у студента переважає тенденція розглядати себе як неординарну, несхожу на інших особистість, у другому випадку – як залежну і схожу на інших

членів групи. Перекоси у структурі соціального “Я” у бік одного з компонентів негативно позначаються на загальному та професійному розвитку особистості майбутнього фахівця.

Професійне “Я” формується на основі соціального та психологічного “Я”, гармонії індивідуального та групового в структурі особистості. Сприймаючи себе як майбутнього професіонала, студент формує уявлення про потенційну, професійну спільність, членом якої він готується стати. Формування професійних цінностей пов’язано з успішністю адаптації до професії та розвитком професійної ідентичності людини. Важливо спрямовувати студентів до осмислення, що професіоналізм учителя – це не тільки система знань, що розкриває закономірності становлення особистості, уміння та навички керування і керівництва процесом її становлення, але й культура гідності фахівця, культура у всіх різноманітних проявах, що забезпечує студенту відчуття своєї самоцінності, власної соціальної та психологічної захищеності.

Процес професійного становлення особистості – це процес “окультурювання” особистості. Основу цього складного та динамічного процесу складає найбільш повна самореалізація можливостей, здібностей студентів, його мотивів, прагнень, бажань та ціннісних орієнтацій.

Формування професійного “Я” можливо тільки в умовах реалізації особистісно - зорієнтованого навчання. У процесі навчання кожен студент чітко уявляє еталон професійного образу як перспективи власного професійного розвитку; співвідносить свої можливості та здібності з еталоном професійного “Я”; бачить способи вираження індивідуальності, застосування власних здібностей, знань та умінь до різних видів професійної діяльності.

Завдання педагогічного процесу вищої школи полягає в тому, щоб уникнути використання уніфікованих підходів до особистості студентів, і шукати шляхи оптимального впливу на кожну особистість, надаючи їй можливість вибору дій і

способів нестандартного рішення навчальних проблем, акцентуючи в цьому процесі увагу на формуванні культури інтересів, культури потреб, насамперед духовних і професійних. Справедливо визнаючи значимість духовних потреб в окультурюванні особистості, Б.С.Гершунский вважає що, якщо культурні потреби людини обмежені суугобо почуттєвим, неміркованим сприйняттям, то і реальна "віддача" культури, особливо в плані ненав'язливого формування світоглядних, ментальних цінностей буде невисокою [1,73].

Не можна допустити переваги споживчого над творчим відношенням до професійної діяльності. Всебічність та гармонійність професійного "Я" припускає зміну цілей, змісту, методів навчальної роботи, створення умов для прояву здібностей, природної індивідуальності студентів; подолання шаблону, інерції освітньо - навчальних механізмів. Необхідні такі умови навчання у вищій школі, які могли задовольнити потреби студентів у підвищенні загальної, наукової та професійної культури, моральному, інтелектуальному та духовному розвитку.

Ефективність педагогічного процесу у формуванні професійного "Я" особистості можлива лише при певній готовності викладача і студента до педагогічної взаємодії, співробітництва і співтворчості, коли в тих та інших сформована потреба в збагаченні власних гуманістичних інтересів, моральної культури та культури комунікації.

В процесі становлення взаєморозуміння, розвитку у студентів почуття професійної гідності, відповідальності та компетентності у вирішенні професійних задач велику роль відіграє можливість активної участі в створенні програми свого професійного розвитку, прийнятті рішень, які стосуються власної освіти, організації навчального процесу та науково-дослідної діяльності. Разом з рішенням навчальних проблем майбутній фахівець повинен одержати можливість

акцентувати власні зусилля на саморозвиток та самоствердження, удосконалення професійних здібностей, становлення професійної самосвідомості.

Виконання вищою школою завдань, що стоять перед нею, пов'язано з розробкою гнучких програм та індивідуально зорієнтованих технологій навчання, пошуком шляхів реалізації нових підходів до організації педагогічного процесу. У складному процесі формування майбутнього педагога як особистості і професіонала важливе місце має приділятися розвитку творчого потенціалу його саморозвитку.

Сьогодні потрібна така модель навчання, технологія якого враховує не тільки вимоги суспільства, але й індивідуально-психологічні властивості особистості. Індивідуальність, неповторність виступає при цьому як саморегульована система, яка жорстко недетермінована законами природи і соціуму. Параметри цієї моделі навчання являють нову цінність, засновану на інтеграції психічних і особистісних властивостей людини. Відносини індивідуальності та педагогічного впливу виступають як взаємодія, співробітництво і співтворчість, які приводять до зміни і розвитку особистості студента та викладача. В освітньому процесі велика роль повинна бути відведена виявленню особистісних змістів і емоційних переваг студентів.

Організація навчального процесу у вищій школі покликана сприяти постійному перетворенню особистісно - суспільних цілей у діючий внутрішній стимул професійного становлення студентів, закріплення та розвиток активної професійної позиції і творчого стилю діяльності.

Процес усвідомлення та перетворення зовнішніх стимулів у внутрішні є процесом складним і суперечливим. Він здійснюється поступово, з обліком ціннісних орієнтацій, професійних чекань і установок студентів, з врахуванням

характеру відносин до обраної професії і сприяє вирішенню протиріч навчального процесу, досягненню гармонійної єдності між викладанням і навчанням. У структурі підготовки студентів повинна бути діяльність, заснована не тільки на придбанні знань, умінь та навичок, але й така діяльність, яка спирається на їхню активність, самостійність, стимулює емоційно-вольову сферу.

Практика вузівської роботи свідчить про недооцінку особистісно - діяльнісного підходу до організації навчання, який передбачає формування ціннісного відношення студентів до педагогічної праці. Це приводить до того, що студенти володіють знаннями, але застосувати отримані знання на практиці не можуть. Результативність діяльності починаючого педагога багато в чому залежить від того, наскільки він готовий до виконання професійних функцій, серед яких важливе місце займають аналіз, рефлексія, цілепокладання, проектування, організація, комунікація, мотивування, контроль і оцінка.

Складність перебудови навчального процесу у вищій школі полягає в тому, щоб замінити широко існуючий у її практиці інформативно - описовий на змістовно-процесуальний підхід, при якому студент стає суб'єктом власної освіти та професійного становлення. Саме знаходячись у позиції суб'єкта власної освіти, він розвиває у себе здатність формувати учнів як суб'єктів творчої діяльності, розвивати їхню особистість, створювати їм умови, де б вони виступали не тими, кого навчають, а тими, хто навчається.

Подальше удосконалювання навчального процесу у вузі припускає перетворення кожного студента з засобу в мету, з об'єкта – у суб'єкт навчальної роботи; демократизацію і гуманізацію відносин у системі “викладач – студенти”, конкретизацію програми і змісту навчання, метою якого повинна стати особистість студента, його професійний образ.

Орієнтація навчання, його методики та технології, які спрямовані на особистість, становлення професійного "Я" забезпечують умови для самореалізації, самовиховання і самоствердження кожного студента, а навчальному процесу додають особистісно - зорієнтований, діяльний характер. Це дозволяє перебороти командно-адміністративні й авторитарні настрої, які, на жаль, все ще мають місце у вищій школі, забезпечити комплекс мір, які сприяють саморозвитку, духовному, моральному й інтелектуальному збагаченню особистості майбутнього фахівця.

Здійснення особистісно - зорієнтованого навчання неможливо без урахування при його організації наступних закономірностей:

- формування професійного вигляду майбутнього фахівця протікає на основі його діяльності та спілкуванні в навчальному процесі;
- співвіднесення зовнішніх виховних впливів із внутрішніми особливостями особистості для того, щоб у студентів накопичувався позитивний досвід професійної поведінки;
- отримання знання джерел і рушійних сил професійного становлення, що є породженням суперечливих прагнень, поглядів, дій;
- нерівномірність професійного становлення, обумовлена різноманіттям цілеспрямованих і випадкових впливів на особистість студента, і поєднання у його внутрішньому світі різних передумов, знання та досвіду, придбаних у неоднакових умовах.

Облік названих закономірностей сприяє забезпеченню єдності педагогічного впливу й активної пізнавальної діяльності, сполучення навчальної інформації й елементів процесу її засвоєння. Включення студентів в активний процес пізнання забезпечує вплив на мотиваційну, пізнавальну, емоційно-вольову сфери їхньої особистості.

Позиція діяча, активного учасника педагогічного процесу дозволяє успішно готувати студентів до самостійної професійної діяльності з опорою на особисту ініціативу, з наданням волі діям.

Особистісно - зорієнтоване навчання, яке реалізує в основі дидактичної технології змістовно-процесуальний підхід, змінює існуючу ситуацію, коли студентів орієнтують на засвоєння готового знання, не співвідносячи це знання з майбутньою професійною діяльністю. Знаходячись у стані слухача, студент розвиває виконавські уміння і навички, а його практичні дії обмежуються лише передачею навчальної інформації та педагогічним впливом на учнів. Сформований стереотип, трафарет дій і поведінки у вузі вони переносять на самостійну педагогічну роботу, яка, внаслідок, породжує формалізм і догматизм у їхніх діях.

Активізація позиції студента у навчанні можлива шляхом моделювання імітаційно - ігрових ситуацій, які поєднують у собі особисту участь студентів у професійно спрямованій діяльності та ігрові форми її імітації. Ігрові форми і методи у підготовці майбутніх педагогів дозволяють оптимально врахувати вимоги обраної студентами професії, створити ситуації, поринаючи в які вони опановують мистецтво вирішення навчально-виховних задач, культуру комунікації, творчий стиль діяльності.

Особистісно - зорієнтоване навчання, технологія якого будується на реалізації різних підходів до його організації, характеризується наступними ознаками:

- дидактичні цілі у формі рольової перспективи;
- моделювання змісту, навчальної інформації у виді імітаційно - ігрової моделі;
- опис ситуацій і типів професійно-педагогічних дій і прийомів спілкування;
- проблемний характер змодельованих педагогічних ситуацій;

- професійна спрямованість учбово - ігрових ролей, розподіл їх з урахуванням можливостей і здібностей студентів;
- стан емоційно-позитивної напруги учасників навчального процесу;
- пошук різних рішень поставлених задач у проблемних і ігрових ситуаціях;
- різноманітність рішень;
- обговорення підсумків навчальної діяльності;
- чіткість критеріїв щодо оцінювання професійних придбань студентів у змодельованих навчальних ситуаціях.

Особистісно - зорієнтоване навчання забезпечує емоційну й інтелектуальну обстановку у студентській аудиторії, атмосферу психологічного комфорту, що сприятливо впливає на становлення професійного "Я" кожного студента.

Здійснення програми навчання, орієнтованого на професійне становлення студента, у практиці вищої школи підтверджує положення Л.С.Виготського про те, що свідомість людини – продукт його відносин, його взаємозв'язку із середовищем. Навчання формує людину психологічно, не залишає його розвиток незмінним, створює нові, особливі форми свідомої діяльності, працюючи на зону найближчого розвитку особистості.

Особистісно - зорієнтоване навчання містить у собі умови для підготовки творчого й активного фахівця, здатного бачити перспективу, формулювати проблему, вирішувати її, реалізовувати стратегію професійної діяльності і техніку вираження власного професійного "Я".

Подальший розвиток вищої педагогічної школи в сукупності змін, що відбуваються, у її змісті, технології організації навчального процесу сполучено з гуманістичною парадигмою професійної освіти, відповідно до якої знання не

є кінцевою метою вузівського навчання, а лише засобом розвитку особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гершунский Б.С. Культура как воплощение американских ментальных ценностей // Магистр. – 2000. – С. 67 - 80